DEBRECENI EGYETEM FOLIA URALICA DEBRECENIENSIA 24.
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK DEBRECEN, 2017

Betegségnevek vizsgálata a finn bibliafordításokban

JUHOS Meri

Debreceni Egyetem
juhos.meri@arts.unideb.hu

1. Bevezetés

A Szentírásban számos betegség és veleszületett fogyatékosság meglepően pontos leírása található meg. A Biblia szerint a betegséget – tehát az emberi test azon tulajdonságát, hogy megbetegedni képes – az emberiség a bűnös Ádámtól örökölte. Sok esetben viszont maga Isten sújtja betegségekkel a Föld élőlényeit, jelzésként vagy büntetésként. Az atyai fegyelmezés eszközeként értelmezi az Egyiptomra mért tíz csapást, valamint különböző kórok rászabadítását az izraelitákra, amennyiben azok nem engedelmeskednek Isten szavának. Emellett meglepően sok egészségügyi törvény is helyet kap a Szentírásban, amelyek közül több a mai orvostudomány szempontjából is megállná a helyét. Ezek elsődleges célja a legyek és más hordozók által terjesztett járványok, a nem megfelelően előkészített étellel bevitt fertőzések, valamint a nemi úton terjedő kórságok megelőzése volt. Mózes 3. könyvében részletes diagnosztikai leírást találunk a fertőző betegségek meghatározásáról, a tisztátalannak minősített ember elkülönítéséről. Jézus gyógyításainak történeteiben is számos betegségről, fogyatékosságról olvashatunk, illetve gyakori az is, amikor a betegséget a Sátán művének vagy más természetfeletti (nem feltétlenül isteni) beavatkozásnak tulajdonítják. Bizonyos helyeken nem jelölik meg pontosan a betegségeket (pl. Lázár feltámasztása esetén), de túlnyomó többségben megnevezik, sőt, részletesen jellemzik is azokat.

Kutatásom célja a régi és újabb finn bibliafordítások betegségneveinek motiváció és eredet szerinti vizsgálata. A névadás motivációja segít rávilágítani a korábbi évszázadok orvostudományi ismereteire, illetve az átlagember tapasztalataira. Különösen érdekes lehet a finn nyelvterületen ismeretlen betegségek neveinek fordítása.

2. A Biblia korának orvostudománya

Az orvosi foglalkozás egyáltalán nem volt ismeretlen sem az ókori Izraelben, sem más bibliai területeken. Már Mózes könyveiben is szó esik a különféle betegségekről. Lukács evangelista polgári foglalkozása is orvos volt, ez magyarázatként szolgálhat arra, miért tudott ennyire pontos leírást adni sok betegségről, legfőképpen Jézus gyógyításainak történeteiben (összesen 23 görög orvosi szót használt). A héber orvosok gyógyszerei elsősorban gyógynövények voltak, de emellett több helyen olvashatunk egészségügyi böjtről és más étrendi előírásokról is. A külsőleges gyógyszereik közé tartoztak a különféle olajok és borogatások, valamint a bort is alkalmazták ilyen célokra, ld. pl. Ez. 47:12 (a bor csersavtartalma miatt valóban gátolja a fertőzéseket). Érdekes, hogy míg az Izrael körüli területeken csak kezdetleges egészségügyi szabályozások voltak, addig Izraelben rendkívül részletes és a mai tudomány állása szerint is használható törvényeket hoztak a betegségek megelőzésére. A közegészségügy fontosnak tartotta a különböző törvények rendkívül szigorú betartását a járványok elterjedésének megakadályozása érdekében (Short 1966: 37; Taylor 2009: 226–244; Vis 1950: 242; Weissenrieder 2003).

Mózes 3. könyvében külön fejezet részletezi, hogy miként kell elkülöníteni a fertőző betegeket, illetve hogyan kell megkülönböztetni a fertőző kórképeket a nem fertőzőtől (Móz. 3.14–16). A fertőzőnek minősített embert vesztegzár alá kellett helyezni, aminek az időtartama átlagosan hét nap volt. A vesztegzárat csak az arra hivatalosan felkért személy (általában pap) engedélyével lehetett elhagyni. Emellett a tisztátalannak nyilvánított ruhákat, edényeket és más tárgyakat is karantén alatt kellett tartani, míg tulajdonosuk fertőző vagy nem fertőző volta tisztázódott. A tisztátalanság általánosságban azt jelentette, hogy az adott ember vagy tárgy fertőz vagy potenciálisan fertőző lehet. Ehhez nem kellett feltétlenül betegnek lenni, hiszen az is tisztátalannak számított, aki holttestet érintett (függetlenül attól, hogy mi volt a halál oka) vagy az a nő, aki gyereket szült (4. Móz. 19:11–13) (Fröhlich – Bácskay 2010: 6–8).

A katonai táborokban le kellett fedni az ürüléket, ami segített megelőzni a tífuszhoz hasonló járványokat (5. Móz. 23:9–14). A törvény értelmében össze kellett törni azokat az edényeket, amelyek tisztátalan emberrel vagy állattal érintkeztek, kizárva ezzel a fertőzött étel és ivóvíz által közvetített betegségeket (3. Móz. 11:32–38). Mivel a Biblia helyszínei szubtrópusi éghajlaton találhatók, fokozottan kellett figyelniük a különböző rovarok által terjesztett kórságokra, s a bélférgek is gyakoriak ezeken a területeken. Az ételek, húsok

hűtésére nem volt lehetőség, így azok felhasználását is szabályokhoz kötötték, így a levágott állat húsát csak egy napig tartották fogyaszthatónak. Emellett tilos volt disznó- és nyúlhúst fogyasztani, valószínűleg azért, mert ez a két állat több féregfajtának a potenciális terjesztője volt (3. Móz. 11: 4–8) (Short 1966: 40–41). A nemi erkölccsel kapcsolatban is találunk leírásokat, amelyek legfőképpen a szexuális úton terjedő betegségek ellen nyújtottak védelmet (2. Móz. 20: 14; 3. Móz. 18).

A Biblia a szellemet érintő betegségeket elkülöníti a testi bajoktól (Jakab 5: 13–20), emellett a megtévelyedést, a helytelen döntéseket is gyakran tartják a szellem betegségének, pl. Jézus szerint a bűnösök is a szellemi betegek közé sorolhatók (Luk 5: 29–32). Ilyen esetekben a gyógykezelés a helyi vének összehívása és a segítségükkel való imádkozás, a megoldás közös keresése volt, ami emlékeztet egy mai pszichoterápiás ülésre.

A meglepően fejlett közegészségügyi előírások és az orvosi hivatás gyakorlása ellenére a Biblia keletkezésének korában Palesztina területén is általános volt az a nézet, hogy a betegségeket természetfeletti tényezők is kiválthatják. Ezek lehettek Isten, a Sátán vagy más lények, ördögök és démonok művei (Buttrick – Keith – Butterick 1993: 1/847). Isten tehát egyaránt képes volt bármilyen testi vagy szellemi bajtól megszabadítani az embert, de ha a céljai úgy kívánták, nem riadt vissza a betegségek, járványok büntetésként való magyarázatától sem (5. Móz. 28: 58–61).

A Szentírás különbséget tesz a pszichológiai betegségek és az ördögtől való megszállás között is. Míg a Sátán Isten engedélyével betegíthette meg az embert (Jób 2: 6, 7), az ördögi megszállás általában Istentől független esemény volt. A legtöbb ókori pogány nép kultúrájával ellentétben a héber orvosok nem alkalmaztak mágiát, sem különféle ráolvasásokat, noha néhány betegséget egyértelműen ördögi tevékenységnek fogtak fel. A későbbiekben Jézus és gyógyító társai is elhatárolták magukat az okkultizmustól (ApCsel 19: 18, 19).

Ezek alapján az ókori Izrael orvostudománya egyfajta átmenetet képezett a környező népek varázslattal átszőtt hiedelemvilága és a gyakorlatias gyógyítás között. A területen egyedülálló egyistenhitnek rendkívül fontos szerepe volt abban, hogy a betegségek okai közül kizárják a különféle rossz szándékú szellemek befolyását, akaratlanul is a kézzelfoghatóbb megoldásokat keresve. Ennek ellenére maradtak olyan betegségek, amelyek eredete ismeretlen maradt a kor gyógyítói számára. Ezek közé általában a különböző szellemi kórképek, pszichológiai betegségek tartoztak (pl. epilepszia), amelyeket jobb híján az ördögi jelenléttel azonosítottak. Ennek az oka talán arra vezethető vissza, hogy néhány esetben a törvények nem voltak elegendőek

egyes járványok megakadályozására, másrészt nem minden járvány volt belső keletkezésű, könnyen behozatta azt egy kívülről érkező karaván vagy más csoport. Ilyen esetekben – mivel az izraeliták hitük szerint mindent megtettek a betegségek elkerülése érdekében – a járvány kitörése nem rajtuk múlott, isteni beavatkozásnak kellett tehát történnie.

3. Betegségnevek a Bibliában

A Bibliában számos helyen tesznek említést különféle betegségekről. Ezeknek egy része konkrét tünetegyüttesre utal, míg vannak olyan esetek, ahol a betegség Isten büntetése. Ez főként egyes próféták (pl. Ezékiel, Jeremiás) könyveiben figyelhető meg. Mózes 3. könyvében külön törvény található a fertőző betegségekről, amely a pap teendőit, a „diagnosztizálás" menetét, illetve a beteg elkülönítését írja elő. Az Újszövetségben leginkább Jézus és a tanítványok gyógyításai kapcsán találhatunk betegségneveket.

A Bibliában gyakran „betegség" címen említik az emberi test bármilyen hibás működését, veleszületett fogyatékosságát is. A WHO meghatározása szerint a betegség (morbus) fogalma: „Olyan állapot, amelyben az életfolyamatok a normálistól jelentősen és tartósan eltérnek". A betegségek típusai a meghatározás szerint organikus (szervi, a szerkezeti elváltozások okozzák a működésbeni változásokat), illetve funkcionális (a működési zavart nem szerkezeti eltérés okozza, pl. magas vérnyomás). Ezzel szemben a „Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény" az alábbi módon különíti el a fogyatékosságot a betegségektől: „A fogyatékosság nem betegség, hanem egy állapot, ami a fogyatékossággal élő személyek és az attitűdbeli, illetve a környezeti akadályok kölcsönhatásának következményéből adódik." A fentebb említett definíciók alapján tehát dolgozatomban leszűkítettem a vizsgált kórképeket, kizárva a testi fogyatékosságokat (vakság, süketség), illetve azokat a betegségeket, amelyek fogyatékos állapotokat idéznek elő (pl. csontrendszeri elváltozások).

4. Vizsgálatom tárgya: a finn bibliafordítások

Agricola első, nyomtatásban megjelent műve, az *Abckiria* (1543) nemcsak ábécéskönyvként funkcionált, hanem katekizmusként is használható volt, ugyanis tartalmazta a tízparancsolatot, az apostoli hitvallást és egyéb fontosabb imákat. Az *Újtestamentum* 1548-ban jelent meg, majd a turkui püspök belekezdett az *Ótestamentum* fordításába is, de idő előtti halála miatt ezt már nem tudta befejezni.

A teljes Biblia lefordítása ezután csaknem 100 évvel később történt meg. 1602-ben Károly király bizottságot kezdett szervezni az Ótestamentum finnre ültetésére. A bizottság tagja volt többek között az akkori turkui püspök, Eerik Sorolainen és Markus Helsingius. Ez a munka meghiúsult, a teljes bibliafordítás végül csak 1642-ben készült el (*Coco Pyhä Ramattu* [Teljes Szent Biblia]). Ez a könyv közel 300 éven át volt használatban, de túl nagy és túl drága volt, emiatt már 1685-ben megjelent kisebb, olcsóbb változata, amelyet *Sotaraamattu*nak [Hadi Biblia] neveztek. Ez a kiadás állt legközelebb Agricola fordításához.

A későbbiekben a finn nyelv fejlődése egy új bibliafordítást tett szükségessé. Ez volt a *Vanha Kirkkoraamattu* [Régi Templomi Biblia], amely 1776-ban jelent meg. Ez a fordítás is az 1642-es kiadáson alapult, de a szöveg számos helyen javításra került. A javítás legnagyobb része nyelvtani-ortográfiai jellegű volt (pl. a *c* betűt következetesen *k*-ra cserélték), de előfordultak tartalmi változtatások is. Egészen 1938-ig ez a kiadás szolgált az evangélikus-lutheránus egyház hivatalos Bibliájaként, annak ellenére, hogy időközben jelentek még meg újabb kiadások.

1852-ben Gabriel Geitlin (1804–1871) és Matthias Akiander (1802–1871) professzorok egy új kiadás elkészítésével bízták meg a Bibliatársaságot. A feladatra kiválasztott személy, Anders Wilhelm Ingman (1819–1877) fordítása 1859-ben *Koetusraamattu* [Próbabiblia] néven került kiadásra. Az új Biblia azonban nem nyerte el mindenki tetszését. Ingman nem tudott elég jól finnül ahhoz, hogy stilisztikailag is helyesen dolgozza át a szövegeket, emiatt ez a fordítás háttérbe szorult, és továbbra is az 1776-os kiadást használták egészen 1861-ig, amikor a Finn Szenátus ismét megbízatást adott egy új fordításra. Azonban a Bibliatársaság tagjainak előrehaladott kora és a szenátus által kiírt teljesíthetetlen határidő miatt ez a próbálkozás meghiúsult.

A következő törekvés a Szentírás újbóli kiadására már az új Bibliafordítói Bizottság hatáskörébe tartozott. Az új bizottság először az Újtestamentum átdolgozását tűzte ki célul, amelyet az 1913-as zsinaton ideiglenes verzióként fogadtak el. A hivatalos döntés meghozásához a bírálók igényt tartottak az Ótestamentum javított változatára is, amelyet végül az 1933-as zsinaton hagytak jóvá. Ezek után az apokrif iratok feldolgozása és az Újtestamentum ismételt javítása következett, míg a teljes Bibliát csak 1938-ban adták ki.

Az 1960-as évek végén a fordítói technikák fejlődésének hatására Heikki Räisänen, Raimo Huikuri és a Finn Bibliatársaság főtitkáraként ismert Esko Rintala vezetésével ismét munkacsoportot hoztak létre, a cél az Újszövetség modern finnre való átültetése volt. Az 1972-ban létrejött új kiadás érthető volt a modern finn köznyelvet beszélők számára, ami jelentősen megkönnyí-

tette a szövegek értelmezését az átlagemberek körében is. Ezután az Ótestamentum újbóli kiadása következett, de ebbe a munkába az apokrif iratok már nem kerültek bele. Az egyházi zsinat hivatalosan 1992-ben fogadta el ezt a verziót, amelyet a mai napig használnak az egyházközösségekben és a hívők otthonaiban egyaránt. A hiányzó apokrifekkel kibővített legújabb kiadás 2007-ben került jóváhagyásra, de ez ezeken a szövegrészleteken kívül már nem tartalmaz eltérést az 1992-es Bibliához képest. (A bibliafordításokról részletesebben ld. piplia.fi.)

5. A finn betegségnevek elemzése

A betegségneveket az 1642-es, 1776-os, 1933-as és 1992-es bibliafordításból gyűjtöttem össze. A kiindulópontul szolgáló első fordításból húsz betegségnevet választottam ki elemzésem tárgyául. Ebben a régi szövegben nem mindig lehetett pontosan meghatározni, milyen konkrét betegségről van szó. Ennek egyrészt az akkori orvostudomány fejletlensége lehetett az oka, másrészt a történetek többségében a hangsúly nem magán a betegségen van, hanem azon, hogyan kapcsolódnak a betegségek Istenhez (büntetés, Jézus gyógyító szerepe stb.). A későbbi fordítások természetesen már jóval pontosabban, diagnosztikailag felismerhetőbben határozzák meg azokat a betegségeket, amelyekre korábban csak gyűjtőnéven vagy felületesen utaltak.

Az egyes szócikkek a következőképpen épülnek fel: címszó (az 1642-es fordítás szöveghű alakja), a címszó jelentése magyarul, helye a Bibliában, majd konkrét példák a szó előfordulására a különböző bibliafordításokból (1642, 1776, 1933, 1992), illetve az 1990-ben kiadott magyar nyelvű protestáns Biblia azonos helyén található fordítás. Ezután az elnevezések motivációit vizsgálom, majd a szavak eredetével foglalkozom (itt a címszavakat a mai finn helyesírás szerint adom meg).

1) AJOS ’daganat, forradás’ (3. Móz. 13:10)

1642: Ja cosca pappi näke ja löytä walkian ***ajoxen*** tullexi hänen ihoons / ja carwat walistunexi / ja uden lihan olewan ***ajoxes***.

1776: Ja koska pappi näke valkian ***ajoksen*** tulleeksi hänen ihoonsa, ja karvat vaalistuneeksi, ja elävän lihan olevan ***ajoksessa***.

1933: Ja jos pappi tarkastaessaan huomaa ihossa valkoisen ***nystyrän***, jonka kohdalta karvat ovat muuttuneet valkoisiksi, ja liikaa lihaa kasvavan ***nystyrään.***

1992: Jos ihossa on valkoinen ***kyhmy***, jossa ihokarvat ovat muuttuneet valkoisiksi, ja jos ***kyhmy*** on vereslihalla.

1990m: Ha a pap úgy látja, hogy fehér ***daganat*** van a bőrön, és az a szőrt fehérré változtatta, a ***daganatban*** pedig vadhús van.

A daganat itt nem a mai értelemben vett, közismert néven rákként ismert kórképre utal, sokkal inkább a bőrön található duzzanatra, forradásra. Ezt jelzi a vadhús említése is, amely nagy kiterjedésű forradások velejárója lehet. A későbbi fordításokban a *nystyrä* 'gümő, göröngy' és *kyhmy* 'csomó' jelenik meg. Az elnevezés motivációja leginkább a látvány, mivel a nagyobb forradások körül a bőr megduzzad, bepirosodik. Mivel a forradás nem vont maga után karantént, a papnak nem volt szüksége konkrétabb diagnózisra, így a tünet elnevezésére sem fordítottak nagyobb figyelmet a szöveg lefordításakor. Mindvégig általános, csupán a bőr egyenetlenségére utaló szavakat találhatunk mind a régi, mind az új fordításokban.

Az ***ajos*** belső keletkezésű szó, vö. *ajaa* 'turvota, tulehtua, märkiä; megdagad, begyullad'. Az alapszó balti finn eredetű, rokon nyelvi megfelelői az inkeriben, a karjalaiban és a vepszében is 'gyulladás' jelentésűek (SSA 1: 63). Ugyancsak belső keletkezésű a ***nystyrä*** is, vö. *nysty* 'näppylä, pieni kohoama; duzzanat, pörsenés' (SSA 2: 248). A ***kyhmy*** a *kuhmu* 'csomó, göröngy' alakváltozata, ez is balti finn eredetű szó, vö. karj. *kuhmu,* ve. *kuhm,* é. *kuhm* (SSA 1: 425, 461).

2) ARPI 'forradás, heg' (3. Móz. 13:28)

1642: Nijn se on ***arpi*** palanen jälken / ja papin pitä duomidzeman hänen puhtaxi: sillä se on ***arpi*** palanen jälken.

1776: Niin se on ***arpi*** palaneen jälkeen, ja papin pitää tuomitseman hänen puhtaaksi; sillä se on ***arpi*** palaneen jälkeen.

1933: On se palohaavasta syntynyt ***nystyrä,*** ja pappi julistakoon hänet puhtaaksi; se on palohaavan ***arpi.***

1992: jos vaalea ***laikku*** on pysynyt ennallaan eikä ole laajentunut ja jos sairas väri on kadonnut, laikku on palovammasta jäänyt ***kohouma***.

1990m: Ha viszont megmaradt a helyén a fehér ***folt,*** nem terjedt tovább a bőrön, sőt meghalványodott, akkor csak az égési seb ***daganata*** az.

Az *arpi* az első fordításokban az égések utáni forradást, duzzanatot jelölte. Ez nem fertőző, tehát elkülönítést nem igényelt. A szó jelentése hasonló az *ajos* 'forradás' szóéhoz, de a szövegkörnyezet alapján az valószínűleg a nagyobb kiterjedésű, esetlegesen vadhúst is tartalmazó, a pap számára ezáltal jóval „gyanúsabb" bőrtünet, mint a kisebb, már gyógyulófélben lévő *arpi*.

Az ***arpi*** balti finn eredetű szó, vö. inkeri, karj. *arpi* 'arpi', é. *(h)arm* 'arpi, naarmu; karcolás, horzsolás', lív *ärb, aŕb* 'haava; seb' (SSA 1: 83). A ***laikku*** 'täplä; folt, petty' (ld. még *laikka* 'säle, suuri täplä; folt, nagy petty' ~ karj. *laikku,* é. *laik,* lív *laik* 'ua.') a germán **blaika* átvétele, vö. sv. *blek* 'sápadt,

világos' (SSA 2: 36). A ***kohouma*** belső keletkezésű szó, vö. *kohota* 'nousta, kuohua; kiemelkedik' ~ ink. *kohota,* karj. *kohota,* é. *kohuda* 'ua.' (SSA 1: 408). A ***nystyrä***-t ld. az (1) címszó alatt.

3) CUUTAUDI 'holdkórosság, epilepszia' (Mát. 17:15)

1642: Herra / armada minun poicani / sillä hän on ***cuutaudillinen*** / ja cowin waiwatan / sillä hän lange usein tuleen / ja usein myös weteen.
1776: Herra, armahda minun poikaani, sillä hän on ***kuutaudillinen*** ja kovin vaivataan; sillä hän lankee usein tuleen ja usein veteen.
1933: Herra, armahda minun poikaani, sillä hän on ***kuunvaihetautinen*** ja kärsii kovin; usein hän kaatuu, milloin tuleen, milloin veteen.
1992: Hän on ***kuunvaihetautinen***, ja hänen tilansa on kovin huono. Hän kaatuu usein, milloin tuleen, milloin veteen.
1990m: Uram, könyörülj a fiamon, mert ***holdkóros***, és nagyon szenved, mert gyakran esik a tűzbe, gyakran a vízbe is.

Az epilepszia régóta ismert és dokumentált betegség az emberiség történetében, bár az eredete egészen az újkorig ismeretlen volt az orvostudomány számára. Sokáig azt hitték, hogy ismeretlen – isteni vagy démoni – erők állnak a kór mögött, ennek megfelelően a „gyógyítására" is egyfajta ördögűző szertartást végeztek. A Bibliában direkt és indirekt előfordulásai találhatóak, elsősorban Jézus gyógyításainak történeteiben, de bizonyos tünetek (legtöbbször csodás látomások) részletes leírásai utalnak arra, hogy a híres próféták és királyok közül is többen szenvedhettek epilepsziában. Ilyen pl. Saul eszméletvesztése (Sámuel 1.19.24.), vagy Szent Pál ájulása és látászavarai (2. Kor. 12.7.; Gal. 4.04.; ApCsel. 9.3. stb.). Az *epilepszia* szó görög eredetű,[1] de az Újszövetségben egyszer sem találkozunk vele, ugyanis Jézus csodatételeinek leírásaiban a 'holdkórosság' szóval írják le a betegséget. – A finn fordításokban eleinte *kuutaudillinen* 'holdkóros', később *kuunvaihetautinen,* azaz 'holdfáziskóros' a beteg. A magyar fordításokban (köztük a Károli-fordításban is) szintén a *holdkóros* szót találjuk, de bizonyos modern fordításokban már az *epilepszia* kifejezést használják.

A mai orvostudományban már elkülönül a holdkórosság (fi. *unissakäynti* 'szó szerint: alvajárás') és az epilepszia (fi. *kaatumatauti* 'szó szerint: eleső betegség'). Utóbbihoz hasonló logikát képvisel a régi magyar *eskór* kifejezés is, ami arra utal, hogy a beteg gyakran összeesik, rángatózik. A fentebb idézett bibliarészletben is leginkább abból lehet sejteni, hogy valójában nem egyszerű alvajárásról, hanem epilepsziáról van szó, mert a beteg gyakran

[1] gör. *epilepsia* < *epilambanein* 'utolér, meglep'

„tűzbe vagy vízbe esik”. Ezután Jézus kiűzi a fiúból az ördögöt, ami visszamutat arra a hitre, hogy akkoriban az idegrendszer különböző betegségeit a megfelelő orvosi tudás híján démonok által előidézett kórnak tartották. Azonban a későbbiekben több helyen különválasztják az epilepsziát az ördög tevékenységétől, pl. a Máté 4:24 esetében, ahol külön kiemelik, hogy a démonoktól megszállottakat *és* az epilepsziásokat is meggyógyította Krisztus.

Hogy a betegség neve miért lett a legtöbb korabeli feljegyzésben holdkórosság, arra a régi hit ad magyarázatot. Ez arra a régi babonára vezethető vissza, hogy a holdfázisok váltakozásai hatással vannak az emberek egészségére, így az ismeretlen eredetű, általában periodikusan jelentkező tünetekkel rendelkező betegségeket is a hold periódusainak változásaival hozták összefüggésbe.

A ***kuutauti*** összetett szó. Előtagja uráli eredetű, vö. U **kuŋe* ’Mond; Monat’ > fi. *kuu,* é. *kuu,* ?lpL *kuojijti-,* osztj. *χăw,* magy. *hó,* tvg. *kīťada* (UEW 211; SSA 1: 455). Utótagja a germán eredetű *tauti* ’betegség, kór’, vö. germ. **dauði,* ónorv. *dauði,* ósvéd *dödhe* ’halál; gyilkos járvány’, sv. *död* (SSA 3: 277). A ***vaihe*** ’fázis, periódus, stádium (régen: szünet)’ feltehetőleg a korai közfinn **vaješ* szóra megy vissza, ez a *vaja* ’välipaikka, tyhjä kohta, rako; köztes hely, üres rész, köz’ szó származéka (vö. é. *vahe* ’väli, välimatka; szünet, távolság, útszakasz’, lív *va’lit* ’väli; köz, hézag’) (SSA 3: 390).

4) HAAWA ’seb, fekély’ (Jel. 16:11)

1642: Ja pilckaisit Jumalata Taiwasta / heidän kipuns ja ***haawains*** tähden / ja ei tehnet parannusta heidän tegoistans.
1776: Ja pilkkasivat taivaan Jumalaa kipuinsa ja ***haavainsa*** tähden, ja ei tehneet parannusta töistänsä.
1933: Ja pilkkasivat taivaan Jumalaa tuskiensa ja ***paiseittensa*** tähden, mutta eivät tehneet parannusta teoistansa.
1992: Mutta herjasivat taivaan Jumalaa tuskansa ja ***haavojensa*** tähden.
1990m: Kínjaik és ***fekélyeik*** miatt káromolták a menny Istenét.

A mai finn *haava* ’seb’ jóval kevésbé veszélyes elváltozást jelez, mint a Jelenések könyvének idején. A *paise* ’kelés, kelevény, tályog, fekély’ jobban kifejezi a betegség fájdalmas és fertőző mivoltát, a legújabb kiadásban mégis visszatértek az ártalmatlanabb sebet jelölő *haava* szóhoz.

A ***haava*** germán eredetű szó, feltehetően középkori svéd közvetítéssel került át a finnbe és más balti finn nyelvekbe, vö. **hawwa* > **haggwa* ’vágás; seb; ütés’. Ld. még ink. *hāva,* karj. *hoava,* vót *āva,* é. *haav* (SSA 1: 127). A ***paise*** a *paisu-* ’turvota, kasvaa; megduzzad, megnő’ ige származéka. Balti finn eredetű szó, vö. ink. *paisua* ’nousta (vesi), turvota; felemelkedik (víz),

megduzzad', é. *paisuda* 'paisua, turvota; tulvoa; megdagad, megduzzad, megárad', ve. *paiže* 'kelés, fekély', vót *paize(g)* 'ua.' (SSA 2: 291).

5) KELLAINEN TAUDI 'sárgaság' (5. Móz. 28:22)

1642: Herra lyö sinua paisumilla / wilutaudilla / polttella / palolla / poudalla / myrkyllisellä ilmalla / ***kellaisella taudilla.***
1776: Herra lyö sinua kuivataudilla, lämpimällä taudilla, poltteella, palavuudella, kuivuudella, kuumuudella ja ***keltataudilla.***
1933: Herra lyö sinua hivutustaudilla, kuumeella, poltteella ja tulehduksella, kuivuudella, nokitähkillä ja viljan ruosteella.
1992: Herra lyö teitä hivuttavalla taudilla, kuumeella ja tulehduksilla, polttavalla helteellä ja kuivuudella, viljaruosteella ja nokitähkällä.
1990m: Megver az Úr sorvadással, lázzal és gyulladással, forrósággal és szárazsággal, aszállyal és gabonarozsdával.

A *keltainen tauti* 'sárga betegség', *keltatauti* 'sárgaság' a mai orvosi nyelvben is használatos kifejezések, elsősorban a májfunkciók zavara miatt kialakuló bőr- és nyálkahártya-elszíneződést jelölik. Az 1642-es és az 1776-os fordításban több más betegséggel együtt Isten által kimért büntetésként jelenik meg, azonban ez a kifejezés a későbbi fordításokból hiányzik. A magyar fordítás sem közli ezt a betegséget, ahogy a régi latin szövegben sem található meg. Lehetséges, hogy az 1642-es fordítók saját ötlettől vezérelve bővítették ki az átkok sorát ezzel – a szövegkörnyezetbe egyébként teljesen beleillő – betegséggel?

A ***keltainen*** balti eredetű szó, vö. litv. *gieltà* 'sárga szín, sárgaság', ld. még é. *kold* 'zsurló, sárga', *kollane* 'sárga szín' (SSA 1: 347). A ***tauti*** 'betegség' szót ld. a (3) szócikkben.

6) LAIHUS 'sorvadás' (Ézs. 10:16, Ján. 5:3., 5. Móz. 28:22, 3. Móz. 26:16)

1642: Sentähden on Herra Zebaoth lähettäwä ***laihuden*** hänen lihawittens secaan / ja sytyttäwä hän cunnians palaman cuin tulen.
1776: Sentähden on Herra, Herra Zebaot, lähettävä ***laihuuden*** hänen lihavainsa sekaan, ja sytyttävä hänen kunniansa palamaan kuin tulipalon.
1933: Sentähden Herra, Herra Sebaot, lähettää hänen lihavuuteensa ***näivetystaudin***, ja hänen kunniansa alle syttyy tuli niinkuin tulipalo.
1992: Ei, vaan Jumala, Herra Sebaot, lähettää ***hivuttavan taudin*** tuon maan lihaviin ylimyksiin, ja loiston alla kytee polte kuin tulen polte.
1990m: Ezért az Úr, a Seregek Ura ***sorvadás***t bocsát Asszíria kövéreire Ezért az Úr, a Seregek ura sorvadást bocsát Asszíria kövéreire, és dicsősége alatt tűz lobban, lobogó tűz.

A Bibliában Isten számos esetben sújtja az emberiséget különböző betegségekkel, amelyek általában nagy szenvedést és pusztulást hoznak. Ezek egyike a sorvadás, amely meglehetősen nehezen definiálható, mivel több kórképet is jellemeztek ilyen tünettel. A *laihus* (mai finn *laihuus* 'soványság') feltehetőleg az éhínséggel áll összefüggésben, nem konkrét betegséggel. Vannak azonban olyan szöveghelyek, ahol a sorvadás mint valódi betegség vagy tünet jelentkezik, és itt már jóval nehezebb meghatározni, valójában mit is takarhat ez a kifejezés. János evangéliuma szerint a Bethesda nevű gyógyító medencében „betegek, vakok, sánták és sorvadásosak" tömege feküdt, várva, hogy az angyal felkavarja a medence vizét és ezáltal meggyógyuljanak. A kérdéses helyen azonban a finn fordításokban egész más található: *halwatuita* 'bénák' (1642, 1776), *näivetystauti* 'sorvadáskór' (1933). Utóbbi azonosságot mutat a latin *atopia* tüneteivel,[2] de az 1992-es változatban újra a 'bénák' szerepelnek. A sorvadás és a bénaság mint közös tünet jellemezheti az izomsorvadásos megbetegedéseket, de erre bizonyíték egyik említésben sincs. Ezzel szemben a Mózes 5. könyvének (5. Móz. 28:22: „megver az Úr sorvadással") 1642-es finn fordításában *paisualla,* azaz 'kifekélyesedéssel' büntet az Úr. Ugyanitt az 1776-os fordításban a *kuivataudi* 'száraz betegség' áll, ami azonos egy, a magyar nyelvben a tuberkulózisra használt régies kifejezéssel. Az 1933-as Bibliában *hivutustauti* 'sorvadáskór', a 1992-es fordításban *hivuttava tauti* 'sorvasztó kór' szerepel, amelyek már egyértelműen a sorvadással, azaz a tuberkulózissal mutatnak azonosságot.

A ***laihuus*** belső keletkezésű szó, vö. *laiha* 'sovány, szikár'. A *laiha* balti eredetű szó, vö. litv. *líesas,* lett *liess* 'ua.' (SSA 2: 36). A ***näivetystauti*** a *näivä* 'puolikuiva, kostea, sitkeä; félszáraz, nyirkos, szívós' származékszava, vö. karj. *näivälleh* 'kostea; nyirkos', ve. *näivištuda* 'nahistua, pehmetä; bőrösödik, megpuhul'. Valószínűleg balti jövevényszó, vö. litv. *naivà, neivà* 'vaikea sairaus; riutuminen; súlyos betegség, sorvadás' (SSA 2: 250). A ***hivuttavan tauti, hivutustauti, hivuttava*** betegségnevek a *hivuttaa* 'hieroa, hangata, hiertää; dörzsöl, súrol' igére mennek vissza (vö. *hioa* 'seper', ld. még ink. *hiuttā* 'csiszol, reszel') (SSA 1: 144). A ***tauti*** 'betegség' szót ld. a (3) szócikkben.

7) MATO 'rákos fekély' (2. Tim. 2:17)

1642: Ja heidän puhens syö ymbärildäns nijncuin ruumin ***mato***.
1776: Ja heidän puheensa syö ympäriltänsä niinkuin ruumiin ***mato.***
1933: Ja heidän puheensa jäytää ympäristöään niinkuin ***syöpä.***

[2] A sorvadás (lat. *atopia*) leggyakrabban a tuberkulózissal van összefüggésben.

1992: Ja heidän oppinsa leviää kuin ***syöpä.***
1990m: …s szavuk úgy terjed, mint a *rákos* ***fekély.***

A rákos megbetegedések korántsem lehettek ismeretlenek a Biblia idejében, azonban csak a fentebb idézett egyetlen helyen lehetünk biztosak abban, hogy az általunk is ismert betegségről van szó. A *mato* leginkább mint büntetés, bosszú jelenik meg, illetve az emberben gyökerező gonoszság megjelöléseként is találkozhatunk vele. Hasonlatként mindig valamilyen aljas, pusztító dologként van jelen. A 20. századi fordításokban a *syöpä* 'rák' kifejezést használják.

A ***mato*** feltehetően germán jövevényszó (vö. gót *maþa,* ófn. *mado*), eredeti jelentése 'käärme [kígyó; féreg]' lehetett (SSA 2: 154). Általánosságban használhatták káros, pusztító dolgokra, amelyek között betegségek is lehettek. Kapcsolatba hozható a lpL *muohtsē* 'moly' szóval (SSA 2: 154). Az 1642-es finn Biblia egy másik részében (Hós 5:12) a *koi* 'moly' szó betegségként, ragályként is értelmezhető, és a pestissel szerepel egy mondatban, ami arra utal, hogy hasonlóan pusztító dologról van szó: „Minä olen Ephraimille nijncuin *coi* / ja Judan huonelle widzaus [Ezért én olyan leszek Efraimnak mint a *moly*, és Júda házának mint a rothadás]." – Nem kizárt, hogy a rákos megbetegedések valódi okozóit nem ismerve valóban az Isten által küldött csapásnak, féregnek tekintették, amely belülről rágja, eszi az embert. A moly szintén olyan kártevő, amely képes „felenni", azaz elpusztítani az ember ruháit, használati tárgyait. – A ***syöpä*** az ősi eredetű *syö-* 'eszik' ige származékszava, vö. karj. *syöjä* 'pistävä hyönteinen; tuhohyönteinen; suoliloinen; fullánkos rovar, bélféreg, parazita', é. *sööja* 'syöpätauti; rákbetegség' (SSA 3: 235). A fentebbihez hasonlóan: 'betegség, ami felemészti, megeszi az embert' (vö. magy. „eszi a rák").

8) RACKO 'daganat, fekély, hólyag' (3. Móz. 13:19)

1642: Ja sijtte sijhen siaan tule jotakin walkiata eli punaista ***racko***.
1776: Ja sitte siihen siaan tulee jotakin valkiaa eli punaista ***rakkoa***, se pitää katsottaman papilta.
1933: Ja paiseen sijalle tulee valkoinen ***nystyrä*** tai vaaleanpunainen ***pilkku***, näyttäytyköön hän papille.
1992: mutta paiseen paikalle ilmaantuu valkoinen ***kyhmy*** tai punertavanvalkoinen ***laikku***
1990m: … és a fekély helyén fehér ***daganat*** vagy rózsaszínű ***folt*** támad.

A mai orvosi nyelvben egyszerűen hólyagként ismert *rakko* a korai bibliafordításokban jóval súlyosabb, fertőző fekélyre utalhatott. A bőrön megjele-

nő, a magyar Bibliában fekélynek, daganatnak és foltnak nevezett tünet ezek közül minden bizonnyal a fekélyhez állhatott a legközelebb. Az 1933-as Bibliában a *nystyrä* 'gümő, göröngy' és a *pilkku* 'folt' fordul elő, míg az 1992-es változatban a *kyhmy* 'csomó' és *laikku* 'folt' kifejezést találjuk ugyanitt. A fertőző betegségekre vonatkozó törvényben részletesen leírják a beteg szabadon bocsátásának, illetve elkülönítésének feltételeül szolgáló tüneteket, vagy az azoktól való mentességet, így érthető, hogy a fordítók igyekeztek a lehető legrészletesebben definiálni azokat.

A ***rakko*** balti finn eredetű szó, vö. karj. *rakko* 'vesi- tai märkärakkula; gennyes hólyag, vízhólyag', vót *rakko,* é. *rakk* 'ua.'. Alapjelentése: 'hólyag' (SSA 3: 43). A ***pilkku*** 'petty, folt' (vö. karj. *pilkka* 'täplä, laikku; petty, folt', vót *pilkku* 'pilkka, täplä; folt, petty', é. *pilk* 'täplä; petty') a germán eredetű **blika* szóra megy vissza, vö. sv. nyj. *blick* 'vaalea pilkka puussa; fán lévő világos folt' (SSA 2: 363). A ***nystyrä*** és ***kyhmy*** szavakat ld. az (1) címszó alatt; a ***laikku***-t ld. a (2) címszó alatt.

9) RUPI 'ótvar' (3. Móz. 21:20)

1642: Taicka ryhäselkä / eli caihisilmä / eli carsoi eli pisamainen / taicka ***rupinen*** / eli riwinoma.

1776: Taikka ryhäselkä, eli pienukainen, eli karsoi, eli pisamainen, taikka ***rupinen***, eli rivinoma rauhaisista.

1933: Kyttyräselkäinen tai surkastunut, silmävikainen tai ihotautinen tai ***rupinen*** tai kuohittu.

1992: Jonka silmäterä on samentunut tai jolla on ihottuma, ***rupitauti*** tai vialliset kivekset.

1990m: Se aki púpos vagy vézna, hályogos szemű, viszketeges, ***sömörös*** vagy sérves.

Mózes 3. könyvében a fertőző betegségekre vonatkozó törvény szövegében számos helyen megjelenik az ótvar, előfordulnak viszont olyan említések, ahol a lepra *(spitaali)* szinonimájaként is használják. A magyar fordításban található „poklos kiütés" arra utal, hogy a fertőző betegségekre használt „poklosság" egyfajta gyűjtőfogalomként szolgált, és nem különböztették meg pontosan a tünetegyüttes kiváltó okát. Ez magában a törvény elnevezésében is megmutatkozik (vö. magy. „poklos betegségekre vonatkozó törvény", fi. „spitaalitautia koskeva laki"), ahol a máshol lepraként megnevezett *spitali* kifejezetten a betegség fertőző mivoltára utal. Az ótvar és a lepra azonosítása leginkább a tünetek látványa (hólyagok, bőrtünetek) alapján történt, a „diagnosztizálást" végző személy nem tudta vagy nem akarta pontosan megkülön-

böztetni a kettőt, ugyanis a lényeg a fertőzőnek titulált ember azonnali elkülönítése volt, bármilyen kór is okozta a fertőzést.

A ***rupi*** a germán eredetű *χrufōn* vagy *χrubōn* alakú szó átvétele, vö. ónorvég *hrufa* 'egyenetlen, rendezetlen'. Az ótvar (és a himlő) másik finn neve, a *rupuli* is ebből a szóból ered (SSA 3: 109). Ennek alapján feltételezhető, hogy az elnevezés motivációja szimplán a külső tünetek megfigyelése volt, az, hogy valójában milyen betegségről volt szó, gyakran nem is derült ki. A *rupinen* a *rupi* melléknévképzős alakja.

10) RUTTO 'pestis' (Zsolt. 91:6)

1642: Sitä ***rutto*** joca pimeisä lijcku / ja sairautta cuin puolipäiwänä turmele.
1776: Sitä ***ruttoa***, joka pimeässä liikkuu, ja sairautta, joka puolipäivänä turmelee.
1933: Et ***ruttoa***, joka pimeässä kulkee, et kulkutautia, joka päiväsydännä häviötä tekee.
1992: Et ***ruttoa***, joka pimeässä kulkee, et kulkutautia, joka päiväsydännä häviötä tekee.
1990m: Sem a homályban lopódzó ***dögvésztől***, sem a délben pusztító ragálytól.

A pestis az egyik leggyakrabban említett betegség a Bibliában, az Ószövetségben és az Újszövetségben összesen 12 helyen fordul elő. Leggyakrabban Isten büntetéseként jelenik meg, vagy a pusztítás, halál metaforájaként találkozhatunk vele. Azon kevés betegségnevek közé tartozik, amely változatlanul maradt meg a különböző bibliafordításokban. Az általam vizsgált összes fordításban a *rutto* szó található, függetlenül attól, hogy a konkrét betegségre céloznak (ld. a tíz csapás) vagy átvitt értelemben valakinek vagy valaminek a pusztító, halált hozó mivoltát akarták kifejezni (vö. ApCsel 24:5: tämä mies on tuhoisa kuin *rutto* 'ez a férfi pusztító, akár a pestis').

A ***rutto*** közfinn eredetű szó (vö. karj. *rutto,* vót *rutto,* é. *rutt,* lpN *rot'to*), de eredeti jelentése 'gyors, sebes, sietős' volt. Csak később vált a közismerten gyorsan terjedő és gyorsan halált okozó járvány megnevezésévé; vö. inkeri *ruttō* 'gyorsan', karjalai *rutto* 'gyors, heves', észt *rutt* 'gyors' (SSA 3: 112). A magyar *seb* és *sebes* szavak közös eredete is hasonló analógiára vezethető vissza.

11) SPITALI 'lepra' (Luk. 5:12)

1642: Ja tapahtui / cosca hän oli yhdes Caupungis / Cadzo / nijn sijnä oli yxi mies ***spitalita*** täynäns.
1776: Ja tapahtui, kuin hän oli yhdessä kaupungissa, katso, niin siinä oli mies ***spitalia*** täynnä.

1933: Ja kun hän oli eräässä kaupungissa, niin katso, siellä oli mies, yltänsä ***pitalissa.***
1992: Eräässä kaupungissa Jeesus kohtasi miehen, joka oli yltä päältä ***spitaalin*** saastuttama.
1990m: Amikor Jézus az egyik városban járt, egy ***leprával*** borított ember meglátva őt, arcra borult.

A lepra szintén gyakori betegség volt a bibliai időkben, emiatt a betegségekre vonatkozó legtöbb előírásban, illetve a gyógyítás során találkozhatunk vele. Legrészletesebben a Mózes 3. könyvében található fertőző betegségekre vonatkozó törvényben írják le, kitérve arra is, hogy miként kell az arra jogosult személynek (általában papnak) elkülönítenie a leprát más betegségektől. A törvény szövegében azonban gyakran nehéz megkülönböztetni, hogy mikor gondoltak konkrétan a leprára mint betegségre, és mikor említik különböző fertőző betegségeket jelölő gyűjtőnévként. Maga a törvény finn neve („spitaalitautia koskeva laki") is gyűjtőnévként, a fertőző betegségek összességére alkalmazza ezt az elnevezést, míg a későbbiekben (főként a gyógyításokat leíró részekben) már csak a leprára. A törvényben nem egyszer kérdéses, hogy a lepráról vagy az ótvarról, netán más, bőrtüneteket okozó kórképről van-e szó.

A törvény lényege tehát nem a konkrét betegségek elkülönítése volt, hanem annak a meghatározása, hogy az adott tünetcsoport fertőző-e, azaz a beteget el kell-e különíteni vagy sem. Így érthető, hogy nem törődtek mindig azzal, hogy éppen mi okozza a tüneteket, elég volt megállapítani azt, hogy veszélyezteti-e a beteg a közösség tagjait vagy sem. Az ótvarral való összetévesztés tehát nem jelentett semmit, mivel mindkét betegség fertőző lévén a beteget azonnal tisztátalannak nyilvánították. A szifilisszel való rokonításnak is meglehetett a maga oka: a szifilisz harmadik stádiumában olyan bőrelváltozások jelentkeznek, amelyek nagymértékben hasonlítanak a lepráéra.

Gyakran találkozunk olyan leírással is, ahol a lepra nemcsak az emberi bőrt, hanem a ruhákat vagy a házak falát is el tudja borítani, így ezeket égetéssel kell megtisztítani. Feltehetően ez valamilyen penész lehetett, de mivel „tisztátalan" volt, a lepra mint gyűjtőnév erre is vonatkozhatott.

A *spitaali* korai újsvéd eredetű (vö. sv. *spetälsk*), amely a lepra mellett a szifilisz megnevezésére is használatos volt (SSA 3: 206). Eredetileg a szót nem a lepra megnevezésére használták, hanem a leprások számára elkülönített karanténokra, kórházakra (vö. lat. *hospital*). A kor kezdetleges orvostudománya számára is viszonylag hamar világossá vált a lepra terjedésének módja, ennek megfelelően a betegeket igyekeztek elkülöníteni.

12) SYDÄMEN KIUCU 'elmebetegség, elmezavar' (5. Móz. 28:28)

1642: Herra lyö sinun tyhmydellä / sokeudella ja ***sydämen kiuculla***.
1776: Herra lyö sinun houraukselle, sokeudella ja ***sydämen tyhmyydellä.***
1933: Herra lyö sinua hulluudella, sokeudella ja ***mielisairaudella.***
1992: Herra lyö teitä sokeudella ja hulluudella.
1990m: Megver az Úr tébolyodással, vakséggal és ***elmezavarral.***

Mózes 5. könyvében az isteni igazságszolgáltatás eszközére használatos a *sydämen kiucu* 'a szív haragja' kifejezés, de mivel súlyos betegségekkel került egy szövegkörnyezetbe, itt is fennállt a gyanú, hogy valójában betegségről van szó. Az 1776-os fordításban a *tyhmyys* 'téboly' szerepel, ez valamilyen elmekórtani tünetre utal. Az 1933-as Bibliában már konkrétabb kifejezés található: *mielisairaus* 'elmebetegség' (vö. a magyar fordítás *elmezavar* szava, különválasztva a *téboly*nak nevezett tünetegyüttestől). A Biblia keletkezésének idején számos betegségnek természetfeletti okot (isteni vagy sátáni beavatkozást) tulajdonítottak, valamint elterjedt volt az a nézet is, hogy az ember elméjének állapotáért a szív felelős. Így magyarázható, miért szerepel a szív egy elmekórtani esetet leíró kifejezésben.

A ***sydän*** uráli eredetű szó, vö. U **śiδä(-mз) ~ śüδä(-mз* 'Herz' > lpN *čâdâ,* md. *śeďej,* cser. *šüm,* vtj. *śulem,* zrj. *śe̦le̦m,* osztj. *sĕm,* vog. *šäm,* magy. *szív,* jur. *śej* (UEW 477; SSA 3: 203). A ***kiukku*** 'harag, méreg' (~ karj. nyj. *kiukku* 'ua') germán jövevényszó: *kiuku* 'önfejűség; rossz lélek' (SSA 1: 401).

13) SYHELMÄ 'viszketegség, rüh' (5. Móz. 28:27)

1642: Herra lyö sinun Egyptin paisumilla / häpiälisillä weripahgoilla / ruwilla ja ***syhelmällä*** / nijn ettes parane.
1776: Herra lyö sinun Egyptin paisumilla, häpiällisillä veripahkoilla, ruvilla ja ***syyhelmällä***, niin ettes taida parantua.
1933: Herra lyö sinua Egyptin paiseilla ja ajoksilla, ***ihottumalla*** ja ruvella, joista et parannu.
1992: Herra lyö teitä paiseilla, kuten hän löi egyptiläisiä, hän lyö teitä ajoksilla, ***ihottumilla ja syyhytaudeilla***, eivätkä ne koskaan parane.
1990m: Megver az Úr egyiptomi fekéllyel, keléssel, ***viszketegséggel és rühességgel***, amelyekből nem tudsz kigyógyulni.

Mózes 5. könyve tartalmazza azokat a következményeket (betegségeket), amelyek az izraelitákat sújtani fogják, ha nem engedelmeskednek Istennek. A *syyhelmä* és a *syyhytauti* a mai orvosi nyelvben a 'rüh' megfelelője. Már a legelső fordítás is pontosan meghatározza a betegséget, elkülönítve azt más fertőző bőrbetegségektől, így az ótvartól is. Az 1933-as fordításban a bizonytalanabb *ihottuma* 'kiütés' jelenik meg.

A ***syyhelmä*** balti finn eredetű szó, a deskriptív *syyhyä* 'viszket' származékszava (vö. ink. *sühküä* 'syyhyttää, kutittaa', karj. *syyhyö, syyhytä* viszket', észt *sühitada* 'viszket') (SSA 3: 209). Az ***ihottuma*** 'kiütés' az *iho* 'bőr' szó származéka, vö. ink. *iho* 'bőr', karj. *iho* 'arc, arcvonás, élő ember teste' (SSA 1: 214). A ***syyhytauti*** 'viszketegség' előtagja a *syyhyä* ige származéka. Az utótagot ld. a (3) szócikkben.

14) TYHMYS 'téboly, hallucináció' (5. Móz. 28:28)

1642: Herra lyö sinun ***tyhmydellä*** / sokeudella ja sydämen kiuculla.
1776: Herra lyö sinun ***hourauksella***, sokeudella ja sydämen tyhmyydellä.
1933: Herra lyö sinua ***hulluudella***, sokeudella ja mielisairaudella.
1992: Herra lyö teitä sokeudella ja ***hulluudella***, ja te joudutte pois tolaltanne.
1990m: Megver az Úr ***tébolyodással***, vakággal és elmezavarral.

Bár a *tyhmyys* szót a mai finn nyelvben 'butaság, ostobaság' jelentésben használják, a Bibliában Isten büntetéseinek egyikeként jelenik meg. Mivel ezek a büntetések általában súlyos betegségek, gyaníthatóan a *tyhmyys* sem csak az általános emberi butaságra utaló kifejezés ezekben a szövegekben. A *houraus* (1776) jelentései: 'félrebeszélés; lázálom'. Magas láz esetén a beteg hallucinálhat, félrebeszélhet, amit hihettek az isteni kinyilatkoztatás vagy épp az igazságszolgáltatás eszközének is. A későbbi fordításokban egy kevésbé pontos meghatározás, a *hulluus* 'bolondság, őrültség' szerepel. Ez szintén azokra a hagyományokra vezethető vissza, miszerint a szellem betegségeit az anyagi világon túli (isteni vagy démoni) erők okozzák. Ez esetben maga az Úr az, aki így teljesíti be akaratát.

A ***tyhmyys*** belső keletkezésű szó, alapszava a balti finn eredetű *tyhmä* 'buta, ostoba', vö. karj. *tyhmä,* é. nyj. *tühm* (SSA 3: 343). A ***houraus*** a *houria* 'össze-vissza beszél, zagyvál' ige származéka, vö. karj. *hourie, hourata* 'ua.', ink. *hoavri* 'ostobaság, fecsegés' (SSA 1: 157). A ***hulluus*** a *hullu* 'bolond, őrült' szóból származik, vö. ink., karj. *hullu* 'ua.'; lapp *oll* 'rossz, haszontalan' (SSA 1: 165).

15) WADZANKIPU 'vérhas' (ApCsel 28:8)

1642: Nijn tapahdui että Publiuxen Isä sairasti wilutautia ja ***wadzankipua.***
1776: Niin tapahtui, että Publiuksen isä sairasti vilutautia ja ***vatsankipua.***
1933: Ja Publiuksen isä makasi sairaana kuumeessa ja ***punataudissa.***
1992: Publiuksen isä makasi vuoteenomana; hänellä oli kuumetta ja paha ***vatsatauti***.
1990m: Történt pedig, hogy Publiusz apja lázrohamoktól és ***vérhastól*** gyötörve ágynak esett.

A vérhas meglehetősen gyakori betegségnek számított a Biblia keletkezésének helyén és idején, ennek ellenére csak egyetlen helyen tesznek róla említést. Az 1642-es fordításban egyszerűen 'hasfájásként' (mai helyesírással *vatsankipu*) jelölik, azonban a mellette található *wilutauti* 'lázgörcs' alapján arra következtettem, hogy nem egyszerű gyomorrontásról van szó, hanem egy súlyosabb kórképről. A magas láz, görcsök és hasmenés egyértelműen a vérhas tünetegyüttese, ami kezelés nélkül halálos betegségnek számított.

Az 1933-as Apostolok Cselekedeteiben *punatauti* 'piros betegség' szerepel, ezt ma is használják a véres székletet okozó betegségek gyűjtőneveként. Ez tehát pontosabban fejezi ki a kérdéses betegséget, egyúttal megadja a magyarázatot arra, hogy miért kellett isteni segítség a beteg meggyógyításához (egy egyszerű hasfájásnál nem valószínű, hogy szükség lett volna Pál gyógyítására). Az 1992-es fordításban azonban ismét egy kevésbé konkrét fogalom, a *vatsatauti* 'hasi betegség' szerepel, ami nem más, mint az egyszerű gyomorrontás.

A ***vatsankipu*** összetett szó, előtagja a finnugor vagy balti finn eredetű *vatsa* 'has, gyomor' (vö. é. *vats,* ink. *vatsa,* karj. *vattša,* ??vog. *vaś* < **waća*) (UEW 547; SSA 3: 419). Utótagja, a ***kipu*** belső keletkezésű szó, alapszava a balti finn *kipeä* 'beteg', vö. é. *kibe* 'keserű, kemény, égő, fájós, bajos' (SSA 368). A ***punatauti*** előtagja a finnugor eredetű *puna- (punainen)* 'piros' szóra megy vissza (ez a nyelvjárásokban és a régi finnben eufemizmusként is használatos volt 'vér' jelentésben), vö. FU **puna* 'Haar' > fi., é. *puna* 'Röte', md. *pona,* cser. *pun*, osztj. *pun,* vog. *pon* 'Haar', magy. *fan(szőr)* (UEW 402; SSA 2: 426). Az utótagot ld. a (3) szócikkben.

16) WALKEA RUPI 'sömör, vitiligo' (3. Móz. 13:39)

1642: Se on ***walkea rupi*** tullut hänen ihoons.
1776: Ja pappi näkee sen rauvenneeksi, niin on ***valkia rupi*** tullut hänen ihoonsa, ja hän on puhdas.
1933: On se vaaratonta ***valkoista ihottumaa***, joka on puhjennut ihoon; hän on puhdas.
1992: Häneen puhjennut ihottuma on ***pälvitautia.***
1990m: A bőrön fakadt ***sömör*** az.

Az 1642-es fordításban található, magyarra 'fehér ótvarként' fordítható betegség a már fentebb is tárgyalt fertőző betegségekre vonatkozó törvényben szerepel. Azonban a 'fehér' előtag, illetve az a meghatározás, hogy az ilyen beteg nem fertőz, kizárja a máshol már említett ótvarral való azonosságot. A magyar Bibliában itt a *sömör* szó található. A törvényben található leírás (sima és fehér bőrfelület, nem fertőz) azonban ellentmond ennek. Az

1933-as fordításban a kérdéses helyen *valkoinen ihottuma* 'fehér kiütés' szerepel, továbbá külön ki van emelve, hogy ez a tünet veszélytelen, tehát a beteg szabadon bocsátható. Az 1992-es kiadás pedig megadja a konkrét választ a betegség mivoltával kapcsolatban, ugyanis itt már egy ma is ismert szó, a *pälvitauti* ('fehér foltos betegség') szerepel, ami nem más, mint a *vitiligo* nevű ártalmatlan, fehér színű bőrelváltozás régebbi meghatározása.

Az, hogy az ótvartól ennyire eltérő, laikus által is könnyen megkülönböztethető betegség nevében miért jelenik meg a fertőző ótvar neve, a betegségek neveinek általános fogalomként való használatával magyarázható. A *rupi* 'ótvar' szócikkben már kitértem arra, hogy ezt a betegséget gyakran keverték a Bibliában a leprával, holott ezek is meglehetősen jól elkülöníthetőek egymástól. Az ok valószínűleg az lehetett, hogy az 'ótvar' kifejezést általánosságban is használták a bőrtünetekre, és mivel mind a leprának, mind a vitiligónak vannak bőrtünetei (noha azok nagyon eltérőek), a köznép számára ezek bőrbetegségek, azaz *rupi*-k voltak. A későbbi fordításokban már bizonyára azért használtak más kifejezéseket, hogy az ezekből adódó keveredést megelőzzék és pontosabb képet adjanak az adott betegségről.

A ***valkea rupi*** szókapcsolat első eleme finn-permi vagy finnugor eredetű szó, vö. **wal'ɜ* 'Glanz; glänzen' > fi. *vaalea, ?valo,* vtj. *val',* zrj. *vol'k,* ?osztj. *wal'i-,* ?vog. *ol'k-,* ?magy. *világ, virág* (UEW 554; SSA 3: 384, 399). A *rupi* etimológiáját ld. a (9) szócikkben. A ***valkoinen ihottuma*** 'fehér kiütés' első eleméhez vö. *valkea* 'fehér, világos' ~ ink. *valkie* 'fehér', karj. *valkie* 'fehér', é. *valge* 'fehér' (SSA 3: 379). Az *ihottuma* elemet ld. a (13) szócikkben. A ***pälvitauti*** előtagjának jelentése eredetileg 'hómentes terület a földön' volt, ebből alakult ki később a 'folt' jelentés. Talán balti eredetű, vö. lett *pal'vė* 'fátlan rész a mocsarakban' (SSA 2: 457). Az utótagot ld. a (3) szócikkben.

17) WERIPAHKA 'vérömleny, vérdaganat' (5. Móz. 28:27)

1642: Herra lyö sinun Egyptin paisumilla / häpiälisillä ***weripahgoilla*** / ruwilla ja syhelmällä / nijn ettes parane.

1776: Herra lyö sinun Egyptin paisumilla, häpiällisillä ***veripahkoilla***, ruvilla ja syyhelmällä, niin ettes taida parantua.

1933: Herra lyö sinua Egyptin paiseilla ja ***ajoksilla***, ihottumalla ja ruvella, joista et parannu.

1992: Herra lyö teitä paiseilla, kuten hän löi egyptiläisiä, hän lyö teitä ***ajoksilla***, ihottumilla ja syyhytaudeilla, eivätkä ne koskaan parane.

1990m: Megver az Úr egyiptomi fekéllyel, ***keléssel***, viszketegséggel és rühességgel, amelyekből nem tudsz kigyógyulni.

A *veripahka* szó a mai finn nyelvben is megtalálható, jelentése 'vérömleny'. Ez a tünet gyakran fordul elő újszülötteknél, de fejsérülések esetén felnőtteknél is megfigyelhető. Szó szerinti jelentése 'vérdaganat'. Az 1642-es és 1776-os fordításokban a *häpiäinen* 'gyalázatos, csúf' jelzővel együtt található meg, ami arra utal, hogy valamilyen súlyosabb, netalán fertőzőképes tünetről van szó. Ezt alátámasztja az is, hogy a Bibliában Istennek tulajdonított betegségek általában súlyosak, nem ritkán halálos kimenetelűek.

A későbbi fordításokban az *ajos* 'daganat; forradás' kifejezés jelenik meg, ami itt kevésbé tűnik helyénvalónak, mivel a többi helyen (ld. az *ajos* szócikket) kevésbé súlyos, mint a vele egy mondatban felsorolt további kórképek. Utalhat viszont magára a látható tünetre, ami az adott testrész megduzzadása, (de a betegséget kiváltó ok pedig hasonlóan több, a Bibliában előforduló tünet leírásához, nem kerül megemlítésre). A magyar fordítás a *kelés* szót tartalmazza, ami – bár a vérömlenytől nagyon eltérő dolog – jobban beleillik a Szentírásban bőségesen található isteni büntetések listájába.

A ***veripahka*** összetett szó, első eleme a finnugor eredetű *veri* 'vér' (vö. FU **wire* 'Blut' > é. *veri,* lpN *vârrâ,* md. *ver,* cser. *wər,* vtj. *vur,* zrj. *vir,* osztj. *vĕr,* vog. *wür,* magy. *vér* (UEW 576, SSA 3: 427); 'csomó, görcs, dudor' jelentésű utótagja az uráli eredetű **pakša* 'Knoten, Knollen, Knorren; Auswuchs' (> é. *pahk,* md. *pakške,* szlk. *påkte*) szóra megy vissza (SSA 2: 286, UEW 350). Az ***ajos*** szót ld. az (1) szócikkben.

18) WESITAUTI 'vízkór' (Luk. 14:2)

1642: Ja cadzo / sijnä oli ***wesitautinen*** ihminen hänen edesäns.
1776: Ja katso, siinä oli ***vesitautinen*** ihminen hänen edessänsä.
1933: Ja katso, siellä oli ***vesitautinen*** mies hänen edessään.
1992: Tuli ***vesipöhöä*** sairastava mies.
1990m: Íme, ott egy ***vízkóros*** ember került elébe.

A *vesitauti* 'vízkór' több fordításban is szerepel, az 1992-esben a *vesipöhö* 'vízhólyag' áll a helyén. A mai orvosi nyelv mind a finnben, mind a magyarban a latinból átvett *edema, ödéma* szót használja. Az ödémás duzzanat számos különböző betegségnek lehet a kísérőtünete. Itt sem tudhatjuk pontosan, hogy mi is okozta a bajt, a lényeg a tüneten, és azon van, hogy Jézus sikeresen meggyógyította. A korabeli ember feltehetően nem is tudta, hogy milyen kórképek okozhattak hasonló tüneteket, emiatt sem volt valószínű, hogy pontosan le tudták volna írni a betegség lezajlását.

A ***vesitauti*** összetett szó, első eleme az uráli eredetű *vesi* 'víz' (vö. U **wete* 'Wasser' > é. *vesi,* md. *ved',* cser. *wət,* vtj. *vu,* zrj. *va,* vog. *wit',* magy.

víz, jur. *wit* stb.) (UEW 570, SSA 3: 429). Utótagja a *tauti* 'betegség, kór, ld. a (3) szócikkben. A *vesipöhö* utótagja deskriptív szó: 'duzzanat, vízhólyag, ödéma', vö. é. *pöhö* 'rothadó' (SSA 2: 444).

19) WIDZAUS 'rothadás' (Hós 5:12)

1642: Minä olen Ephraimille nijncuin coi / ja Judan huonelle ***widzaus***.
1776: Minä olin Ephraimille niinkuin koi, ja Juudan huoneelle ***turmelus.***
1933: Minä olen Efraimille kuin koi ja Juudan heimolle kuin ***mätä.***
1992: Minä olen Efraimille kuin jäytävä tauti, Juudan heimolle kuin ***märkivä haava***.
1990m: Ezért én olyan leszek Efraimban, mint a moly, és Júda házában, mint a ***rothadás.***

A 'rothadás' kifejezés meglepően gyakori a Bibliában, elsősorban metaforikus értelemben, mint Isten büntetése jelenik meg, jelentése elsősorban a halál utáni lebomlás, megsemmisülés. Mivel azonban a magyar nyelvben is gyakran fordulnak elő hasonló, képletes elnevezések az egyes betegségekre (ld. sorvadás), gyanítható, hogy a finn nyelvű szövegben is lehet ennek a szónak valamilyen konkrétabb, betegséget jelölő formája. A *vitsaus* a pestis régebbi elnevezése, azonban ma már kevésbé ismert, a *rutto* szót használják helyette. A későbbi fordításban a *turmelus* 'csapás, szenvedés, romlás' (ld. a tíz csapás elnevezése), a *mätä* 'korhadás, rothadás', majd a *märkivä haava* 'gennyes seb' kifejezés jelenik meg.

A ***vitsaus*** alapszava a germán eredetű *vitsa* 'ág, vessző' (SSA 3: 465). A jelentésfejlődés a következő lehetett: 'vessző' > 'vesszőzés, vesszővel való verés, büntetés' > 'szenvedés' > 'betegség'. Mivel a pestis ezekben a szövegrészletekben nem a konkrét betegség, hanem annak büntetés jellege, a vele való szenvedés hangsúlyozása miatt szerepel, valószínűleg azonosították a 'csapás, büntetés' szavakkal. A későbbiekben azonban a fordítók különválasztották ezeket és míg az elvont, 'isteni büntetés' szintű csapásoknál maradt a *vitsaus* kifejezés, a konkrétabb, betegséget jelölő részeknél kicserélték azt egy jellegzetes bőrtünetre, a 'fekély' egyik formájára. Mivel a pestis egyik jellegzetes tünete a bőrön jelenik meg (bubópestis), nem kizárt, hogy a *vitsaus* így vált a pestis egyik régies elnevezésévé, egyben a szenvedés szinonimájává. A ***turmelus*** 'rontás, rombolás' alapszava a *turma,* vö. karj. *turmella* 'elront, árt, kárt tesz', é. *turm* 'pusztulás' < germ. *turma* 'megdönt' (SSA 3: 314). A ***mätä*** 'korhadás, rothadás' (vö. ink. *mätä* 'rothadás', é. *mäda* 'rothadás, korhadás') az SSA szerint a *mäti* 'békaporonty' szóval áll kapcsolatban, ami eredetileg 'lágy' jelentést is hordozott (SSA 2: 167). A ***märkivä haava*** 'gennyező seb' a *märkä* 'nedv' (vö. ink. *märkä,* karj. *märkä* 'ua.')

szóra megy vissza. Ez valószínűleg balti eredetű, vö. litv. *mērka* 'nedvesség', lett *meŕkti* 'beáztat' (SSA 2: 166). A második elemet ld. a (4) szócikkben.

20) WILUTAUTI 'lázgörcs' (Luk 4:38)

1642: Meni hän Simonin huonesen / mutta Simonin anoppi sairasti cowin ***wilutautia.***
1776: Mutta Simonin anoppi sairasti kovin ***vilutautia***, ja he rukoilivat häntä hänen edestänsä.
1933: Ja Simonin anoppi sairasti kovaa ***kuumetta***, ja he rukoilivat Jeesusta hänen puolestansa.
1992: Simonin anoppi oli kovassa ***kuumeessa***, ja Jeesusta pyydettiin auttamaan häntä.
1990m: Simon anyósát pedig magas ***láz*** gyötörte.

A *vilutauti* szó konkrét jelentése 'hidegrázás, hideglelés' (tünete a magas lázzal járó reszketés). A későbbi fordításokban a *kuume* 'láz' kifejezés szerepel. A *vilutauti* szó a *horkka* 'malária' nevű betegséget is jelöli. Ezek alapján a *vilutauti* bármelyik, magas lázzal járó betegség gyűjtőneve is lehetett, ha a tünetek azonosak voltak, nem tartották fontosnak azt, hogy elkülönítsék, mi is okozta a magas lázat és a hidegrázást. A mal áriával való rokonítás is arra utal, hogy pusztán egy azonos tünet elég volt ahhoz, hogy teljesen eltérő betegségeket egyazon gyűjtőfogalom alá vegyenek.

A ***vilutauti*** összetett szó, előtagja a balti finn eredetű, deskriptív *vilu* 'fagyos', 'hideg', vö. ink. *vilu* 'viileä, kylmä', karj. *vilu* 'kylmä; autio; kylmyys, halla, pakkanen', é. *vilu* 'viileä, vilpoinen, kolea' (SSA 450). Utótagja a *tauti* 'betegség, kór', ld. a (3) szócikkben. A ***kuume*** 'láz' a *kuuma* 'forró' szó származékszava, vö. ink. *kūma* 'forró, hideg', karj. *kuuma* 'ragyogó, tűzforró, forró' (SSA 1: 498).

6. Összefoglalás

Dolgozatomban az 1642-es bibliafordítás húsz betegségnevét elemeztem (tizenegy az Ószövetségben, öt az Újszövetségben; négy pedig mindkettőben megvolt). Ezek között nincsenek általános (betegség, kór) kifejezések és veleszületett fogyatékosságot jelölő fogalmak. A vizsgált szavakat összevetettem a további három finn nyelvű kiadásban (1776, 1933/38, 1992) talált kifejezésekkel. A betegségneveket a következő szempontok alapján vizsgáltam: az egyes bibliafordítások azonos szöveghelyein található lexémák; a névadás motivációja; a szavak eredete.

Mivel az 1642-es bibliafordítás elkészülte a finn irodalmi nyelv megszületésével javarészt egyidőben történt, ez a szöveg a későbbiek folyamán elavulttá vált. Ez megkövetelte, hogy időről időre újabb fordításokat adjanak ki, amelyek eredményeként az első kiadásban szereplő szavak egy része – így az általam vizsgált betegségnevek is – kicserélődött. Az elnevezések meglehetősen változatosak a különböző időben megjelent fordításokban, aminek részint a finn nyelv változása, részint az orvostudomány fejlődése az oka, de az eltérő fordítói bizottságok is igyekeztek a saját elgondolásuk szerint lecserélni a szavakat. A legkevesebb változtatás a második, 1776-os kiadásban található, ezek nagy része inkább formai (betűk, írásmód). A legszámottevőbb változások az 1933/38-as fordításban vannak, itt összesen 15 szó cserélődött le, azonban ebből csak hat maradt meg a legújabb kiadásban is. A változtatások milyensége nem egységes, bizonyos esetekben törekedtek a pontosságra, míg néhány helyen a betegség beazonosíthatóságának voltát figyelmen kívül hagyták, annak ellenére, hogy korábban már találtak az adott betegségre pontos szót. Előfordult, hogy míg az egyik fordításban sikeresen azonosították a betegséget, a következőben mégis visszatértek a korábbi, pontatlan elnevezéshez.

Mivel a Biblia keletkezésekor az ún. „orvos” (tényleges gyógyító vagy a betegek átvizsgálására jogosult pap, egyéb kijelölt személy) legfőbb diagnosztikai eszközei a saját érzékszervei voltak, nem meglepő módon a legtöbb betegséget a látható vagy más módon (tapintással, szaglással) érzékelhető tünetek alapján neveztek el. Ezek az elnevezések azonban nem mindig voltak pontatlanok, sőt, sok esetben a mai ember számára is beazonosíthatóan jelölik meg a betegségeket. Mivel a nagy járványok idején a papoknak és orvosoknak nem volt lehetősége fejlettebb eszközökkel megvizsgálni a beteget (pl. vérvizsgálat), muszáj volt az érzékszerveikre hagyatkozniuk és ezáltal rendkívül részletes leírásokat hagytak ránk az egyes tünetekről, valamint arról, hogy mi alapján ítéltek fertőzőnek egyes pácienseket. Főleg a bőrtüneteknél volt fontos az elváltozás színe, tapintása, az adott helyen kinövő szőr színe és minősége, ez utóbbit például a napjainkban már nem találjuk meg a diagnosztikai kritériumok között.

Megfigyelhető, hogy a fertőző, tehát elkülönítést igénylő betegségek esetén gyakran használtak általános kifejezéseket, aminek nem feltétlenül az volt az oka, hogy nem tudták volna megkülönböztetni az egyes kórképeket. A bibliai törvényekben és leírásokban a hangsúly nem mindig a betegség kiváltó okán vagy pontos megnevezésén van, hanem azon, hogy fertőz-e vagy nem, így ez alapján alkottak gyűjtőneveket az egyes tünetcsoportoknak.

Az 1642-es fordítás általam vizsgált húsz betegségnevéből tíz látvány, hat a beteg érzékelése, tapasztalata alapján és öt valamilyen más asszociáció alapján került elnevezésre.

– Látvány alapján történő elnevezés: *ajos* 'seb, forradás', *arpi* 'forradás', *haawa* 'seb, fekély', *kellainen taudi* 'sárgaság', *laihus* 'sorvadás', *rupi* 'ótvar', *racko* 'duzzanat, hólyag, fekély', *walkoinen rupi* 'fehér ótvar; vitiligo', *weripahka* 'vérömleny', *wesitauti* 'vízkór'.

– A beteg tapasztalatai alapján történő elnevezés: *syhelmä* 'viszketegség, rüh', *tyhmys* 'téboly', *wadzankipu* 'vérhas' (szó szerint 'hasfájás'), *widzaus* 'csapás, rothadás, szenvedés', *wilutauti* 'lázgörcs' (szó szerint 'hidegrázásos betegség').

– Asszociáció alapján történő elnevezés: *cuutaudi* 'holdkórosság, ma: epilepszia' (periodikusan jelentkező rosszullétek, amit a Hold fázisainak váltakozásával hoztak összefüggésbe); *mato* 'rákos fekély', eredetileg 'kígyó, féreg', amit később 'romlás, kár' értelemben használtak. Az asszociáció alapja minden bizonnyal az evéssel való kapcsolat: a féreg „megeszi" a termést, ez a kifejezés pedig mind a magyarban, mind a finnben ismert a rákkal kapcsolatban (vö. fi. *syöpä*); *rutto* 'pestis': az eredeti szó jelentése 'gyors, sebes' ami könnyen kapcsolatba hozható a pestis gyorsan terjedő, gyorsan halált okozó tulajdonságával; *spitali* 'lepra': az elnevezés alapja a leprakórházként használt terület neve, amit később magával a betegséggel azonosítottak. A fertőző betegségekre vonatkozó törvény neve *(spitaalitautia koskeva laki)* viszont azt is mutatja, hogy a karantént nemcsak a leprával azonosították, hanem az összes fertőző (tehát karanténköteles) betegre vonatkozott. *Sydämen kiucu* 'szív haragja = elmezavar': valószínűleg azon a régi hiedelmen alapul, hogy a gondolatok és az érzések a szívből származnak, ezáltal a kóros viselkedés, hallucinációk stb. okozója is a szív.

A névadás motivációja hűen ábrázolja a kor orvostudományi ismereteit és azokat a diagnosztikai kritériumokat, amelyek a kor orvosának, ill. gyógyításra kirendelt papjának a feladatát alkották. Gyakran találkozunk gyűjtőnevekkel, amelyek mindenekelőtt a betegség fertőző vagy nem fertőző (ezáltal karanténköteles vagy elkülönítést nem igénylő) csoportokra osztották a hozzájuk forduló pácienseket. A fertőző betegségekre vonatkozó törvény meglepően részletesen jellemzi a különböző tüneteket, míg az Újszövetségben, ahol leginkább Jézus gyógyításaival kapcsolatban találunk betegségeket, már nem törekszik a részletességre.

A szavak etimológiai csoportosítása azt mutatja, hogy a fordítók igyekeztek a lehető legtöbb betegséget finn szóval kifejezni, az 1642-es fordításban a húsz esetből mindössze ötben használtak idegen eredetű szót. Ezek kivétel

nélkül germán eredetűek, és a svéd közvetítésével kerültek be a finn nyelvbe *(haava, mato, rupi, vitsaus, spitaali)*. Az első négy régebbi jövevényszó, egyedül a *spitaali* minősült a saját korában idegen elemnek.

Irodalom

Bokor József (szerk.) 1926: A Pallas nagy lexikona. Az egészség enciklopédiája. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.

Buttrick, George Arthur – George, Keith – Butterick, Crim 1993: The Interpreter's Dictionary of the Bible. Abingdon Press, New York.

Fröhlich Ida – Bácskay András 2010: Az ókori közel-keleti orvosi szövegek kutatásának helyzetképe. In: Kaleidoscope Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest. 1: 6–22.

Häkkinen, Kaisa 1994: Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia. WSOY, Helsinki.

Häkkinen, Kaisa – Vaittinen, Tanja 2007: Agricolan aika. BTJ-kustannus, Helsinki.

Heininen, Simo 1999: Mikael Agricola raamatunsuomentajana. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 761. SKS, Helsinki.

Ikola, Osmo 1988: Agricolan äidinkieli. In: Koivusalo, Esko (toim.), Mikael Agricolan kieli. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 25–68.

Itkonen-Kaila, Marja 1997: Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Orr, James (ed.) 1979: The International Standard Bible Encyclopaedia. Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Michigan, http://www.internationalstandardbible.com

Short, A. Rendle 1966: The Bible and Modern Medicine, a Survey of Health and Healing in the Old and New Testaments. Paternoster Press, London.

SSA = Itkonen, Erkki – Kulonen, Ulla-Maija 1992–2000: Suomen sanojen alkuperä 1–3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.

Taylor, E. 2009: Roots, Remedies and Properties of Stones: The Essenes, Qumran and DS Pharmacology. In: Journal of Jewish Studies 60/2: 226–244. Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies, Oxford.

UEW = Rédei, Károly (Hrsg.) 1986–1988: Uralisches etymologisches Wörterbuch. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Vis, William R. 1950: Medical Science and the Bible, Modern Science and the Christian Faith. Van Kampen, Wheaton.
Weissenrieder, A. 2003: Images of Illness in the Gospel of Luke: Insights of Ancient Medical Texts. Mohr Siebeck, Tübingen.

Online források:
www. szentiras.hu
www.finbible.fi
www.piplia.fi/raamattu/raamattu-suomessa/kaannostyo-suomessa/
www.raamattu.fi
www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/index.html

*

Analysis of Disease Names in Finnish Bible Translations

The aim of this paper is to discuss the denomination of diseases in Finnish Bible translations. My study is mainly based on the first complete Finnish Bible translation from 1642. I analysed the names of 20 diseases and compared them with those denominations which are in the same place in the latter translations (1776, 1933/38, 1992). The aspects of the comparative analysis were the etymology of disease names, the motivation of naming and the variations of the names in different Finnish translations.

MERI JUHOS